

Ivo Šprljan

OBRADA PROČELJA S PLASTIČNO ISTAKNUTIM VRPCAMA MORTA U SPLITU

UDK: 7704(497.5 Split)
Stručni rad
Primljeno: 27. II. 1997.

Ivo Šprljan
Ministarstvo kulture
Uprava za zaštitu kulturne i
prirodne baštine
Konzervatorski odjel u Šibeniku
22000 Šibenik
Stube Jurja Čulinovića 1/3

U radu je predstavljena obrada pročelja plastično istaknutim vrpcama morta u povijesnoj jezgri Splita. Takva je obrada zapažena u Šibeniku, Zadru, Trogiru, Rabu i nekoliko drugih dalmatinskih gradova i mjesta. Najranije poznata primjena ove obrade u Dalmaciji datira od sredine 15. stoljeća. Autor locira i kratko opisuje primjere ove obrade iz povijesne jezgre Splita.

Na pojedinim objektima u povijesnoj jezgri Splita još se danas mogu zamijetiti manje ili veće površine pročelja s posebnom završnom obradom. Riječ je o plastično istaknutim vrpcama morta koje vjerno prate ili ne prate sljubnice kamena na pročeljima.¹⁾

Navedeni način obrade pročelja ima dugu tradiciju u Dalmaciji. Moguće polazište u kontekstu najranije poznate primjene pronašao sam nedavno na sakristiji katedrale sv. Jakova u Šibeniku. Na pročeljima sakristije, autorskom djelu Jurja Dalmatinca iz sredine 15. stoljeća,²⁾ nalaze se također plastično istaknute vrpce, ali ih je autor zbog reprezentativnosti objekta izveo u kamenu. Da je riječ o konceptu obrade pročelja istovjetnom s primjerima pročelja s vrpcama morta, svjedoči nam raspored ovih vrpca, asimetričan s obzirom na osi južnoga i sjevernog pročelja sakristije gdje vrpce slijede sljubnice kamenih blokova navodeći nas na pomisao da je takav način dekoriranja pročelja već postojao u gradu ili je prenesen iz neke druge urbane sredine.³⁾

Izvlačenje plastično istaknutih vrpca morta na spojevima kamenih blokova u zidu, odnosno imitacija kamenim kvaderima, pojavila se u Rimu krajem 3. stoljeća nakon Krista. U Dalmaciji je ovakva obrada pročelja, sudeći prema primjeru

*Plastično istaknute vrpce morta na pročelju
Obrtničke škole u Splitu*

na sakristiji šibenske katedrale, u uporabi već od sredine 15. stoljeća, a primjenjuje se i krajem 15. i kroz 16. stoljeće što nam pokazuju posljednji nalazi na reprezentativnim palačama Zadra. Tijekom kasnijih stoljeća, koja će obilježiti barok u Dalmaciji, uključujući i 19. stoljeće, nastavit će se tradicijska primjena ovog načina obrade. O tome svjedoče još uvijek sačuvani primjeri u dalmatinskim gradovima, ali i ruralnim cjelinama. Samo u okviru šibenske povijesne jezgre ima 35 objekata na kojima su sačuvani tragovi obrade pročelja s plastično istaknutim vrpcama morta. Na šibenskom području pročelja obrađena na ovaj način možemo još uvijek pronaći u Skradinu, u selu Prvić-Šepurini na otoku Prviću i u Zlarinu na istoimenom otoku. Pročeljâ s plastično istaknutim vrpcama ima u Zadru i Rabu, vrpce su pronađene i u povijesnoj jezgri Trogira,⁴⁾ a splitska povijesna jezgra ima

dvadesetak objekata s ovom zanimljivom obradom. Koliko ih je sačuvano u navedenim dijelovima otočne, obalne i kopnene Dalmacije može biti predmetom nekog budućeg šireg istraživanja i dokumentiranja.⁵⁾

Plastično istaknute vrpce morta mogu baciti novo svjetlo u sagledavanju prezentacije ambijenata naših dalmatinskih naselja. To može biti posebno važno ako znamo da oskudijevamo u grafičkim prikazima ambijenata, osobito u razdoblju prije 19. stoljeća. Danas je gotovo nemoguće donositi općenite zaključke o prezentaciji pročelja u dalmatinskoj gotici, renesansi ili pak baroku, tj. odgovarati na pitanje jesu li žbuka ili kamen bili dominantan element u prezentaciji pročelja u nekom od navedenih stilskih razdoblja. U takvoj analizi osobitu pažnju zavrjeđuju rijetki putopisi objavljeni mahom tijekom baroknog razdoblja u Dalmaciji.⁶⁾ U pogledu sagledavanja grada Splita kao dominantno kamenog grada na

samome početku 19. stoljeća, značajni su komentari austrijskog cara Franje I. u njegovom putopisnom dnevniku. Ovi tekstovi nemaju književnu vrijednost, ali je iz opisa razvidno da je car bio veliki detaljist pa njegove osvrtre vrijedi uzeti kao sasvim realnu dokumentarnu sliku splitskih ambijenata toga vremena:

“Svi bastioni okruženi su visokim kamenim nasipom. Posljednji je u najgorem stanju. Sam grad je, inače, zatvoren dijelom zidovima, a dijelom samim kućama koje su sve od kamena, pokrivene crijepom i nisu ožbukane. To su višekatnice, a počesto i lijepe... Grad ima tijesne ulice i nepravilne kamene i neožbukane kuće na više katova. Pločnik je od kamena. Sve je dobro popločano i čitavo. Samo je trg stolne crkve popločan velikim četverouglastim pločama i to vrlo lijepo...”⁷⁾

Na gotovo istovjetan način car piše i o Šibeniku opisujući ga kao naselje neožbukanih kamenih kuća.⁸⁾

Takvi opisi dalmatinskih gradova na pragu 19. stoljeća vrijedan su preslik stanja prije učvršćenja austrijske vlasti koja će, između ostalog, sve više uznastojati inauguirati žbukanje pročelja kao tradicijski element srednjoeuropske arhitekture. To novo prekrivanje kamenih pročelja žbukom desetljećima će stvarati nove odnose u ambijentima dalmatinskih naselja, osobito gradova gdje se u zgusnutim arealima povijesnih cjelina vrše mnoge adaptacije starih kamenih zdanja u duhu neostilskih projekata 19. stoljeća, a ponešto i u duhu slabog utjecaja klasicizma na početku 19. stoljeća. To danas umnogome iskrivljava tradicijsku sliku ambijenata dalmatinskih gradova, a zbog obilja ožbukanih pročelja može stvoriti devijantnu sliku o Dalmaciji kao pokrajini kolorita.

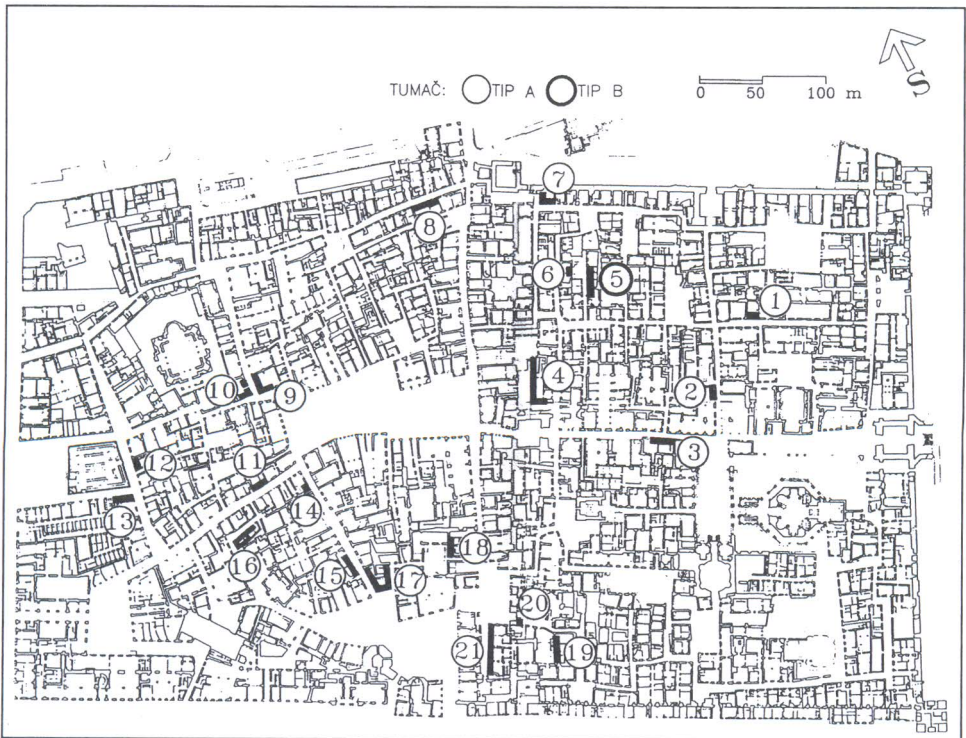
Na kraju nekoliko riječi o objektima s obradom plastično istaknutim vrpcama morta u Splitu.

Pregled pročelja ograničio sam na povijesnu jezgru Splita (vidi kartu) gdje je označen ukupno 21 objekat čija su pročelja djelomično ili cjelovito obrađena plastično istaknutim vrpcama morta. Veličina oznake na karti svjedoči o dužini pročelja na kojemu je do danas sačuvana

Zgrada broj 11 (na karti)

obrada. Izvan okvira povijesne jezgre Splita jedina je dokumentirana zgrada Obrtničke škole u Nodilovoj ulici br. 3. Premda kontaktna zona povijesne jezgre nije obuhvaćena obilaskom, ovaj objekt je iznimno izdvojen kao primjer efektne obrade plastično istaknutim vrpcama morta na čitavoj površini pročelja, što je gotovo rijetkost u samoj povijesnoj jezgri.

Karta lokacija plastično istaknutih vrpca morta u povijesnoj jezgri Splita

U usporedbi sa Šibenikom općenito se može zaključiti da u Splitu nema toliko primjera obrade ovim vrpcama. Osim toga, splitske vrpce morta često su uže, a također i pliće nego na šibenskim pročeljima. One su recesivnije i na mnogim primjerima nemaju onaj snažan vizualni efekt geometrijske dekoracije pročelja kao u Šibeniku.

Cilj ovog rada nije datiranje same obrade na označenim objektima. Primjer iz kontaktne zone povijesne jezgre (Obrtnička škola u Splitu) nije stariji od 19. stoljeća, što je uglavnom općenita datacija ostalih primjera iako ima potpuno recentnih obrada s plastično istaknutim vrpcama od cementnog morta (npr. prizemlje objekta označenog brojem 8 na karti).

Obrada pročelja plastično istaknutim vrpcama morta jedan je od tradicijskih načina prezentacije kamenih pročelja, a vrijeme prve poznate primjene pomiče se, na temelju nalaza na sakristiji šibenske katedrale, u sredinu 15. stoljeća. Analiza provedena u povijesnoj jezgri Splita potvrdila je da Šibenik nije osamljeni primjer s nalazima ovakve obrade te da sustavni terenski pregled ostalih dalmatinskih gradova može vjerojatno dovesti do sličnih zaključaka. Navedeni splitski primjeri moraju biti pridruženi valorizaciji ambijenata dalmatinskih naselja kojoj obrada pročelja plastično istaknutim vrpcama morta unosi novo i sada nezaobilazno značenje.

BILJEŠKE

- 1) U Splitu, kao i u Šibeniku, postoje dva temeljna tipa obrade ovim vrpcama. Kod prvog (nazovimo ga tip A) vrpce slijede fuge na pročelju. Kod drugoga (neka se zove tip B) vrpce ne slijede postojeće fuge na pročelju. Upravo zbog ovakve podjele odlučio sam se za naziv *PLASTIČNO ISTAKNUTE VRPCE*, budući da naziv *PLASTIČNO ISTAKNUTE FUGE* ne bi odgovarao tipu B jer je fuga istoznačnica za sljubnicu, a kod tipa B ove vrpce ne pokrivaju sljubnice.
- 2) Juraj je započeo izgradnju sakristije neposredno nakon 1452. godine, tj. nakon dovršenja krstionice, vidi: Cvito Fisković, *Juraj Dalmatinac*, Sveučilišna naklada Liber, Zagreb, 1982., str. 16.
- 3) O primjerima ove obrade pročelja u Šibeniku napisao sam zaseban rad s naslovom "Plastično istaknute trake morta na šibenskim pročeljima - prilog poznavanju prezentacije pročelja u Dalmaciji od sredine 15. do početka 20. stoljeća" i predao ga u prosincu 1996. godine uredništvu *Godišnjaka zaštite spomenika kulture* s ciljem da se objavi u sljedećem broju.
- 4) Za kratke jednosatne šetnje Trogirom u jesen 1996. godine zamijetio sam obradu plastično istaknutim vrpcama morta na objektima na sljedećim adresama: Ribarska 4, Budislavićeva 3 i Kohl-Genscherova 26.
- 5) U navedenom radu objavio sam i izvore kojima se uokviruje povijesni pregled upotrebe plastično istaknutih vrpca u Dalmaciji. Smatram da je nepotrebno navoditi ponovno sve izvore pa ovdje upućujem na one najosnovnije. Temeljni izvor za konstataciju o prvoj pojavi ovih vrpca u antici je rad Milke Čanak-Medić: "Opus mixtum i opus listatum u kasnoj antici", preuzeto iz knjige *Materijali, tehnike, strukture predantičkog i antičkog graditeljstva na istočnom jadranskom prostoru*. Najznačajnije priloge o uporabi ovih vrpca na pročeljima zadarskih palača u drugoj polovici 15. i početkom 16. stoljeća pronašao sam u članku Alenke Sabljak i Pavaše Vežića o obnovi kuće Nassis u Zadru (*Godišnjak* 4.-5., 1978./79.) te u radu posvećenome obnovi palače Grisogono u Zadru (Pavaša Vežić u *Godišnjaku* 6.-7., 1980./81.).
- 6) U tom pogledu znakovit je opis Splita turskog putopisca Evlije Čelebije iz 2. polovice 17. stoljeća: "... To je (Split) veličanstven kameni grad na zaravanku jednog brijega na obali morskoj. Sva su mu vrata i bedemi izrađeni od klesanog kamena." Vidi u: Evlija Čelebija, *Putopis*, odlomci o jugoslavenskim zemljama, I, Svjetlost, Sarajevo, 1954., str. 172.
- 7) Ivan Pederin, "Franjo I. o Splitu i Trogiru u svom dnevniku", separat iz knjige istog autora *Njemački putopisi po Dalmaciji*, Logos, Split, 1989. str. 83., 108.
- 8) Vidi u: Ivan Pederin, "Car Franjo I. o Šibeniku u svom putnom dnevniku iz 1818. godine", *Radovi JAZU u Zadru*, sv. XXIX.-XXX., Zadar, 1983., str. 201., 202.

Ivo Šprljan

TRATTAMENTO DELLE FACCIATE A SPLIT AVENDO PLASTICAMENTE RILEVATE
LE FASCE D'INTONACO

Riassunto

Nel nucleo storico della città di Split troviamo 21 edifici avendo una speciale lavorazione della facciata di pietra. Si tratta delle plasticamente rilevate fasce d'intonaco in funzione del decoramento della facciata o dell'imitazione della muratura di pietre a taglio. Finora si sa che tale trattamento era applicato in Dalmazia dalla metà del Quattrocento fino alla fine dell'Ottocento. A Šibenik troviamo una maggioranza degli oggetti con ancora visibili fasce d'intonaco plasticamente rilevate, poi le troviamo anche a Zadar, Trogir, Rab. Tale trattamento delle facciate rappresenta un elemento tradizionale e da un contributo alla valorizzazione dell'ambiente degli abitati dalmati in cui le intensive intonacature entrarono con lo stabilire del potere austriaco, cioè dall'inizio dell'Ottocento.

Traduzione: Božidarka Ščerbe-Haupt